

**Кунгабоқар навларининг тезпишарлигини аниқлашнинг
аҳамияти**

Термиз агротехнологиялар ва инновацион ривожланиш институти

Луков Мамадали Кудратович доцент қ. х. ф. н

**Ачилдиев Ғайрат Шерназарович талаба. Эргашев Жасур Шерали ўғли
талаба**

Аннотацияси: Мақолада ўсув даври давомийлиги ва фазалараро даврини аниқлаш асосида кунгабоқар ҳар хил навларининг тезпишарлиги аниқланганлиги ва тезпишар навларни иккинчи ҳамда учинчи экин сифатида экилиши ҳақида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар:Кунгабоқар, нав, фенологик кузатишлар, ўсув даври. фаза, фазалараро даври, тезпишар, ўртапишар, кечпишар навлар, биринчи экин, иккинчи экин, учинчи экин

Кириш. Қишлоқ хўжалик экинлари, жумладан кунгабоқарнинг навлари ўсув даврининг давомийлигига қараб: тезпишар, ўртапишар ва кечпишар гуруҳларга бўлинади. Буларнинг ишлаб чиқаришда учаласининг ҳам аҳамияти бўлиб, экиладиган жойнинг имконияти, хусусияти ва экиннинг мақсадига қараб эрта пишар, ўртапишар ёки кечпишар навлар экилиши мумкин. [2;, 5;]

Кўпинча аксарият ҳолларда эртапишар навлардан фойдаланишга кўпроқ эътибор берилади. Шунинг учун экинларнинг тезпишар навларини яратиш селекциянинг асосий вазифаларидан биридир. Чунки, ўсимлик уруғидан униб чиққандан унинг ҳосили тўла пишгунгача бўлган давр ёки вегетация даври қанча қисқа бўлса, ҳосил шунча оз муддат ичида сифатли, нобудгарчиликсиз йиғиштириб олинади. Ўрганилаётган шакл ва навларнинг ўсув даврининг давомийлигини жумладан, тезпишарлигини аниқлаш учун фенологик кузатишлар ўтказилади. [1;, 2;]

Фенологик кузатишни ўтказиш тартиби қуйидагича:

1. Бу кузатиш кўз билан чамалаб ўтказилганлиги учун ҳамма вақт бир киши томонидан куннинг бир вақтида – эрталаб ёки кечки пайтда олиб борилиши лозим.

2. Кузатиш ҳар бир ўсимлик шакли ёки нав экилган даланинг камида уч жойида (бошида, ўртасида, охирида) ўтказилади.

3. Кузатиш фақат бир томонлама (пайкалчанинг кунчиқар ёки кунботар томонида) олиб борилади. [1; 5;]

Фенологик кузатиш бўйича ривожланиш фазаларининг бошланиши (10-15 фоиз) ва тўлиқ (75 фоиз) ўтиши ойнанинг қайси кунига тўғри келиш санаси махсус журналга ёзилиб борилади. (1-жадвал). Бунинг учун экинларни ҳар кун кузатиш лозим. Журналда навларни экиш, ҳосилни йиғиштириш муддатлари ҳам ҳисобга олинади. Шулар асосида ва ўрганилган навлар ёки селекцион номерларнинг айрим ривожланиш фазалари орасидаги даврларнинг (фазалараро давр) давомийлиги асосида (2-жадвал) вегетация даври ҳамда тезпишарлиги аниқланади. [2;-3; 5.]

Долзарблиги. Суғориладиган деҳқончилик шароитида тезпишар навлар бир йилда икки-уч марта ҳосил олишни таъминлайди. Умуман, тезпишар навлар, мамлакатимизнинг ҳамма тупроқ-иқлим минтақаларида деҳқончиликни интенсивлаштиришга имконият яратади. Шуларни инобатга олганда кунгабоқарнинг тезпишар навларини яратиш долзарб масала ҳисобланади

Материаллар ва методлар.

Дала тажрибалари Сурходарё вилятининг Термиз туманидаги “Амударрё Гулбаҳор ҳудуд Равшан бобо Темиз МЧЖ” хўжалигида ўтказилди. Тажриба майдони тақир -оч тусли буз тупроқли, озиқ моддалар ўртача таъминлаган,. Объект сифатидап Жаҳонгир(ст), Родник, .HS-N-942,Creystiipe,СУР,Сам.ҚХИ 20-80, Мастер,Машъал F.Душко F1, навларининг 1 репродукцияли уруғларни экилди..Пайкалчалар майдони 84 м² Тажриба уч қайтариқдан иборат. Тадқиқотлар ўтказишда Россия мойли экинлар ИТИ, Ўзбекистон Ўсимликшунослик генетик ресурслар ИТИ (2010), ЎзПТИ (2007) услубларидан фойдаланилди.

Тадқиқотлар атижалари. Бир хил тупроқ иқлим шароитда ўрганилган кунгабоқар навларининг ривожланиш фазаларининг содир бўлишида қуйидагича курсаткичлар:-, бошланғич ривожланиш фазадар- майсалаш ва саватча пайдо бўлиш даврида навлар бўйича катта ўзгаришлар кузатилмади. Асосий фақланишлар гуллаш фазаси ва энг катта фарқланиш гуллашдан пишишгача бўлган даврда кузатилди. Кунгабоқар навларида ўниб чиқишдан саватча ҳосил бўлишигача 37-41 кун, саватча ҳосил бўлишида гуллашгача 10- 14 кун , лекин гуллашдан пишгунча 22 кунда 37 кунгача вақт ўтганлиги ўрганилди.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

ISSN: 3030-3001

SJIF 2023: 3.019, 2024: 5.444 ResearchBib IF: 11.79/ 2023

Том 2, Выпуск 8

Навлар ва анмуналар		Келиб чиқиши	Экиш муддати	Ривожланиш фазаларининг рўй бериши								Ҳосилни йиғиш тириш пайти, ой-кун
				Ўғиб чиқиш		Саватча хосил қи лиш		Гуллаш		Пишиш		
				15%	75%	15%	75%	15%	75%	15%	75%	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Жаҳонгир(ст)	Ўзбекистон	8.04	13.04	16.04	23.05	26.05	5.06	8.06	8.07	12.07	21.07
2	Родник	Россия	8.04	13.04	16.04	22.05	25.06	3.06	6.06	30.06	4.07	21.07
3	НС-Н-942	Югославия	8.04	14.04	16.04	24.05	27.05	8.06	11.06	12.07	17.07	21.07
4	Creystiipe	Туркия	8.04	13.04	16.04	22.05	25.04	3.06	6.06	29.06	2.07	21.07
5	СУР	Россия	8.04	14.04	17.04	21.05	23.06	2.06	5.06	23.06	26.06	21.07
6	Сам.ҚХИ 20-80	Ўзбекистон	8.04	13.04	16.06	22.05	25.06	4.06	7.06	1.07	6.07	21.07
7	Мастер	Россия	8.04	14.04	17.04	24.05	27.04	8.06	11.06	13.07	18.07	21.07
8	Машғал F1	Ўзбекистон	8.04	13.04	16.06	22.05	25.06	3.06	6.06	29.06	3.07	21.07
9	Душко F1	Россия	8.04	13.04	16.04	25.05	28.04	8.06	11.06	12.07	18.07	21.07

1 жадвал

Мойли кунгабоқар эртапишар навларида ўтказилган фенологик кузатишлар маълумотлари.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

ISSN: 3030-3001

SJIF 2023: 3.019, 2024: 5.444 ResearchBib IF: 11.79/ 2023

Том 2, Выпуск 8

2 жадвал

Мойли кунгабоқар эртапишар навларида фазалараро даври
давомийлиги

№	Нав ва намуналар	Келиб чиқиши	Экиш муддати	Фазалараро даври давомийлиги, кун хисобида ,				
				Экиш-униб чиқиш	Ўниб чиқш-савтча хосил қилиш	Савтча хосил қилиш - гуллаш	Гуллаш - пишиш	(униб чиқиш Пишиш , ёки ўсув даври , кун
1	2	3	4	5	6	8	9	10
1	Жаҳонгир (ст)	Ўзбекистон	8.04	8	40	13	34	87
2	Родник	Россия	8.04	8	39	11	28	79
3	НС-Н-942	Югославия	8.04	8	41	14	36	92
4	Creystiipe	Туркия	8.04	8	39	11	26	77
5	СУР	Россия	8.04	9	37	11	23	71
6	Сам.ҚХИ 20-80	Ўзбекистон	8.04	8	39	12	29	81
7	Мастер	Россия	8.04	9	40	14	36	91
8	Машъал F ₁	Ўзбекистон	8.04	8	39	1	27	78
9	Душко F1	Россия	8.04	8	39	13	37	93

саватча пайдо бўлиш даврида навлар бўйича катта ўзгаришлар кузатилмади. Асосий фақланишлар гуллаш фазаси ва энг катта фарқланиш гуллашдан

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

ISSN: 3030-3001

SJIF 2023: 3.019, 2024: 5.444 ResearchBib IF: 11.79/ 2023

Том 2, Выпуск 8

пишишгача бўлган даврда кузатилди. Кунгабоқар навларида ўниб чиқишдан саватча ҳосил бўйишигача 37-41 кун, саватча ҳосил бўлишида гуллашгача 10- 14 кун , лекин гуллашдан пишгунча 22 кунда 37 кунгача вақт ўтганлиги ўрганилди. Маълум бўлишича ўта тезпишар Сур навининг, ўсув даври 71

кунни, ҳамда тезпишар;- Creystiipe ва Родник навлари дурагайининг ўсув даври 77; ва 79 кунни ҳамда машъал F₁ дурагайининг ўсув даври 78 кунни ташкил этганлиги қайд этилди.

Сурхондарё вилояти шароитида ўрганилган [2;-4; 5.] мълумотлар кўрсати шича ўсув даври 70-80 кунни ташкил этадиган кунгабоқар навларини бир йилда эртаги картошкадан кейин иккинча экин сифаида 25-30ц/га ва ҳатто эртаги картошка ўрнида иккинчи экин сифатида . тариқ, сабзавот,ловия, сабзавот маккажухори, бодринг ўрнида учинчи экин сифатида август ойининг 1 ўн кунлигида экиб ўндирилган кунгабоқар навларидан октябр ойининг 1-2 ўнкунлигигача ўстириш туфайли гектаридан 20-22 ц/га уруғ ҳосил этиштирлади.

Хулоса 1) Мойли кунгабоқарнинг эртапишар навларини ёзда бошоқли дон экинларидан бўшаган ерларда ўстириш ҳисобига 25-30 ц/га уруғ ҳосил этиштирилади. 2) Сурхондарё вилоятининг Термиз тумани шароитида мойли кунгабоқарнинг Сур нави типигаги ўта тезпишар навларини бир йилда учинчи экин сифатида ўстириш туфайли 20-22 ц/га.ча уруғ ҳосил этиштирилади

Фойдаланилган адабиётлар

- 1.Аманова М., Рустамов А. Мойли экинлар жаҳон коллекциясини ўрганиш бўйича услубий қўлланма // Тошкент 2010
- 2..Lukov Mamadali Kudratovich Impact of fertilizers on sunflower yield under irrigated conditions in uzbekistan International Journal of innovations in Enjineering research and Technology (IJIERT) Special Issue on № 7. 154-161 pageФойда.шанилгаш ддабиёт;rap p}rixaTi.
- 3.Васильев Д.С Агротехника подсолнечника М.Колос 1983 197.с.
- 4.Луков М. К., Пардаева О.М. –Озиқ овқат хавфсизлигини таъминлашда кунгабоқарнинг навларини инновацион технологиялар асосида яратиш масалалари “ СЕРВИС” журналы 2016 й. 3 сон 15-19 бетлар
- 5.Луков М.К. Ўзбекистоннинг суғориладиган шароитида кунгабоқар этиштириш технологияси селекцияси ва уруғчилиги //монграфия/ с.2013 б.108